KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 8

OBSAH

F. Kočiš, Princípy jazykovej výchovy v materskej škole 257

Hlasy o slove

Zo Štúrových myšlienok o jazyku 262

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 264

B. Finďo, Slovenský názov dyzentérie a nadväznosť terminológie humánnej a veterinárnej medicíny 268

A. Habovštiak, O názvoch *kvas, nácesto, droždie, odmlad* 273

I. Kabina, Používanie skratiek a značiek pri označovaní kódexov 276

Diskusie

M. Majtán, O slovenskej príbuzenskej terminológii . 279

Rozličnosti

Dve poznámky o odbornom vyjadrovaní. J. Horecký . 281

Správy a posudky

O jazyku učebnice Dejiny Československa. I. Ripka . . 282

Spytovali ste sa

Ruka a paža. I. Masár . . . 286

Rybinovať — rybinovanie. M. Považay 287

Dobropis — dobropisovať. I. Masár 287

Dozorný, závodný, nie dozorčí závodčí. I. Masár 288

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 8

Princípy jazykovej výchovy v materskej škole

FRANTIŠEK KOČIŠ

V materskej škole existuje presný denný program vyučovania (slovo vyučovanie vari ani nemusíme dávať do úvodzoviek). Je založený na istých osnovách a vyžaduje prípravu tak zo strany učiteľky, ako aj isté dispozície zo strany dieťaťa. Je tu teda ucelený výchovno-vyučovací program, ktorý je o to náročnejší, že sa v ňom dieťa dostáva po prvý raz do kontaktu s človekom, ktorý ho má okrem upevňovania zdravotno-hygienických a istých spoločenských návykov zasväcovať do tajov života, ktorý má s ním robiť prvé krôčiky pri poznávaní sveta. Materská škola je teda pre väčšinu detí vstupom, bránou do školského prostredia a do sveta spisovného jazyka, v ktorom sa bude ešte veľa rokov pohybovať a pomocou neho si osvojovať vedomosti o vonkajšom i vnútornom svete človeka. Ako sa deťom tento vstup vydarí, to závisí nielen od pripravenosti učiteľky na vecné učenie, ale aj od jej pripravenosti na správnu jazykovú výchovu.

Čo treba v materskej škole rozumieť pod jazykovou výchovou? — Pojem jazyková výchova v materskej škole je komplexný, veľmi mnohoznačný. Naznačíme iba jej dve základné stránky. Jazyková výchova v materskej škole v širšom zmysle je ešte stále poznávanie vecí a javov podľa ich pomenovania. Je to rozumová výchova pomocou jazyka. Táto stránka jazykovej výchovy je vlastne ešte súčasť osvojenia reči. Dieťa sa v nej učí poznávať vonkajšiu skutočnosť a pritom hovoriť, vyjadrovať sa o nej. Druhou, rovnako dôležitou stránkou jazykovej výchovy v materskej škole je jej správnosť, teda otázka, či pomenovanie sveta, názvy vecí, javov a ich vzťahov a vôbec reč, ktorú si dieťa osvojuje, sú v súlade s platnou spisovnou normou. V materskej škole sa síce nevyučuje slovenčina ako predmet, ale sa hovorí (alebo má sa hovoriť) spisovnou slovenčinou. Požiadavka spisovnosti jazykového prejavu sa predovšet-

kým vzťahuje na učiteľku, až v druhom rade na dieťa. Ako má učiteľka i dieťa túto požiadavku spĺňať, ukážeme na niekoľkých faktoch, ktoré možno pokladať za princípy jazykovej výchovy v materských školách.

1. Jedným zo základných faktorov jazykovej výchovy v materskej škole je to, že priamym vyučovacím prostriedkom je výlučne hovorený jazyk. Deti aktívne nepoužívajú písomné pomôcky, lebo čítať nevedia, a tak všetko čaro rozprávok, veršov, riekaniek atď. musí „odklínať" učiteľka svojím slovom, a to tak, aby zachytila detskú dušu, aby jej slovo zanechalo trvalé stopy v pamäti detí najmä z obsahovej stránky. Učiteľka musí byť preto dobrá rozprávačka. To je jeden z náročných, ale nevyhnutných predpokladov pri výbere žiačok na pedagogické školy. A to si zaiste dobre uvedomujú aj všetci pedagógovia na týchto školách.[1] — A nielen dobrá rozprávačka: učiteľka musí byť vytrvalou, trpezlivou, vždy pripravenou a nikdy nie unavenou rozprávačkou, musí sa jej chcieť hovoriť, musí vedieť dať jednému slovu tisíce podôb, musí ho deň čo deň napĺňať novým a novým obsahom, aby deti neunavovala, neodháňala ich od seba prázdnym, hluchým a chladným slovom. Táto vlastnosť, táto moc nad slovom je vari daná každej učiteľke ako žene, a preto jej povinnosťou je znásobovať tento dar: znásobovať ho obsahom i krásou, vecnosťou i mravným ideálom.

Tento rozprávačský úkon učiteľky, tento jej každodenný rečový kontakt musí svojou úrovňou zodpovedať všetkým nárokom, kladeným na každý verejný prejav. Musí byť spisovný. Učiteľka si preto musí vo svojom zamestnaní, lepšie povedané vo svojom povolaní, nájsť žičlivý a zodpovedný postoj k spisovnému slovu a musí denno-denne vyhľadávať príležitosť overovať si svoje poznatky zo spisovného jazyka, najmä zo spisovnej výslovnosti, zo spisovných slov, musí sa denne kontrolovať, či vo svojom oficiálnom rozhovore, v rečovom styku s deťmi nemá chyby, či má správne jazykové povedomie, či je vždy ochotná primerane opraviť chybu. Z hľadiska toho, že v materskej škole sa dieťa ešte učí rozprávať, vyjadrovať sa, bude to najmä oblasť detskej slovnej zásoby, ktorú učiteľka musí dobre poznať. Tu nesmie ani na chvíľu zapochybovať alebo byť neistá. Jej reč má byť spisovná a musí vzbudzovať istotu aj z tejto stránky.

2. V súvislosti s rozprávačským umením učiteľky dotkli sme sa toho, čo pokladáme za ďalší nevyhnutný faktor v jazykovej výchove na materských školách: solídny spisovný štandard u každej učiteľky materskej školy. A tu zatiaľ nemôžeme byť spokojní. V reči učiteliek počujeme dosť nesprávnych výrazov. Je tu istý rozpor medzi jazykovou úrovňou textov, ktoré učiteľka dáva deťom na memorovanie, medzi jazykom pesničiek, riekaniek, ktoré s nimi spieva, recituje alebo odriekava,

[1] G. Horák, *Jazyková výchova v materskej škole, zb. Besedy o slovenčine,* Bratislava 1969, 38.

a jej osobným prejavom, napr. aj v oficiálnom styku s rodičmi, na rodičovskom združení alebo keď má niečo napísať. Odkiaľ napr. berú učiteľky už toľko ráz kritizované slovo *prevádzať?* Na rodičovskom združení pomaly človek iné nepočuje, len že sa s deťmi prevádza to a to, prevádza sa taká a taká činnosť. Na ilustráciu pár viet: *Zbieranie ovocia — deti túto činnosť s radosťou prevádzali. — Výchova správnej výslovnosti sa môže prevádzať formou kolektívneho vyučovania. — Zisťovanie nárečových slov u detí prevádzam od začiatku školského roku. — Po premietnutí rozprávky prevádzam besedu o tom, čo práve videli.*

Je tu veľký rozdiel medzi tým, ako učiteľky hovoria k deťom, a medzi uvedenými škrobenými, úradníckymi vetami. A robí to práve sloveso *prevádzať.* Podobných nesprávnych slov je v reči učiteliek viac. Preto ak učiteľka chce byť deťom aj v reči príkladom, sama si musí osvojiť zásady dobrej jazykovej kultúry a podľa nich konať. Nazdávame sa, že nie je toho až tak veľa, že tieto nároky sa dajú zvládnuť. Treba, pravda, z času na čas sledovať články v časopisoch, učiť sa z dobrých kníh a nemá chýbať ani ochota prijať poučenie od iných.

3. Učiteľky materských škôl používajú pri svojej práci niekoľko základných pomôcok, príslušnú detskú literatúru (rozprávky, zborníčky veršov, pesničiek, riekaniek atď.) Nikomu nemôže byť ľahostajné, akou slovenčinou sú napísané tieto texty. Hoci sa pozornosť detí pri nacvičovaní alebo len pri počúvaní básničiek, rozprávok, riekaniek atď. sústreďuje predovšetkým na obsah, potom na rytmus, na slovnú hru, nemožno strácať zo zreteľa najmä to, aké slová, tvary a zvraty sa používajú v jednotlivých textoch. Tento zreteľ sa často neberie do úvahy nielen pri výbere a posudzovaní literárnych predlôh pre materské školy, ale ani pri výbere literatúry pre mládež. Nemôžeme tvrdiť, že tieto príručky sa hmýria pravopisnými a gramatickými chybami, ale všeličo sa tam pritrafí. Napr. v knižôčke *Maličká som* ... má K. Bendová básničku *Člnky: Žblnky, žblnky / bežia vlnky / na tých vlnkách / plávu člnky.* — Tvar *plávu* nie je správny. Deti sa ho naučia, a tak sa nečudujme, že si podľa toho prispôsobia celú paradigmu: *plávem, pláveš, pláve* atď.

Alebo táto časť pesničky: *Nezahynie zajko v lese, / ja sa oň postarám, / donesiem mu sienka veľa, / vydrží do jara.* — Kvôli rýmu riskoval autor básne nesprávny tvar *jara* namiesto správneho *jari.* — Takéto texty sú dobrou príležitosťou pre učiteľky, aby si vyskúšali svoje jazykové povedomie a aby nepreberali nekriticky všetko, čo im autori napíšu. Takéto chyby majú vidieť, upozorniť na ne a opraviť ich.

4. Jedným z cieľov predškolskej jazykovej výchovy je dosiahnuť u detí samostatné a súvislé vyjadrovanie, samozrejme, spisovné. Je to náročný program, ktorý sa dá zvládnuť, ale vcelku sa nedosahuje. Nie je to chyba jazykovej výchovy v materských školách a vari sa to vôbec

za chybu pokladať nedá. Lepšie a vhodnejšie by tu vari bolo hovoriť nie o samostatnosti a súvislosti prejavu, ale o istote vo vyjadrovaní, resp. o istote v správnom vyjadrovaní. Táto istota by sa mala prejavovať najmä v tvorení slov a v koncovkách slov. Je známe, že dieťa si tvorí svoj vlastný vyjadrovací systém podľa akýchsi priamočiarych zákonitostí, nepozná teda výnimky. Ukazuje sa to napr. pri nepravidelných slovesách a pri pádových príponách, na ktoré pôsobí dĺžka slova v koreni. Napr. sloveso *brať*. Niektoré deti ho časujú takto: *brám, bráš, brá* atď., teda podľa neurčitku. Iné ho zas časujú takto: *beriem, berieš, berie* atď., teda správne, ale podľa týchto tvarov si utvoria aj neurčitok: *berieť*. Takéto tvorenie je síce príznačné skôr pre obdobie, keď sa dieťa ešte len púšťa do reči, ale táto priamočiarosť pôsobí aj v materskej škole. Deti robia ďalej veľa chýb v 2. páde množného čísla vzorov žena a ulica. Je to priamočiare používanie koncovky *-iek* aj tam, kde má byť koncovka *-ok* po dlhej korennej slabike, napr. *vyrážiek* namiesto *vyrážok, topániek* namiesto *topánok*. Veľa neistoty býva aj v 6. páde jednotného čísla mužských neživotných podstatných mien (koncovka *-e* a *-i*).

Inou príčinou jazykovej neistoty u detí je nepochopenie textu. Ak dieťa nerozumie, o čom sa v texte hovorí, je mu jedno, čo kde vysloví, akú popleteninu slova použije - hlavná vec, že mu to vyjde s rytmom a s rýmom. Napr. v tejto pesničke: *Sedí zajac v bielom poli, / tuhý mráz ho báda, / uzimený, zakrahnutý / darmo trávu hľadá.* — Ide o verš: *tuhý mráz ho báda.* Dieťaťu je tvar *báda* nejasný, a tak ho nahrádza. Zistili sme, že deti tu vyslovujú tvar *padá,* teda o niečo zrozumiteľnejší. Táto náhrada slovesa *brať* za *padať* je názornou ukážkou, ako starostlivo treba vyberať slová do veršov pre deti. Z toho ďalej vyplýva, že ťažšie miesta v texte by mala učiteľka vždy vhodne vysvetliť; a autori veršov by si mali uvedomiť, že v básňach pre deti sa treba vyhýbať zriedkavým a knižným slovám, lebo ich sémantika je deťom málokedy jasná.

Pri jazykovej neistote má učiteľka podávať deťom pomocnú ruku vo forme zreteľného vyslovovania a opakovania správnych tvarov, príp. upozorňovaním na najčastejšie chyby, aby si deti osvojovali a upevňovali správne tvary, správnu podobu slov vo všetkých spojeniach. Dieťa si neuvedomuje, že v tom alebo onom tvare platí rytmický zákon, že to alebo ono podstatné meno sa skloňuje podľa toho vzoru: ono sa to musí naučiť mechanicky.

5. Jednou z najaktuálnejších tém v jazykovej výchove na materských školách je problém nárečia. V nárečovom prostredí je učiteľka mnoho ráz v pomykove a často sa k nárečiu stavia odmietavo. Nesprávny postoj k nárečiu pri výchove detí v materskej škole prejavili napr. učiteľky na krajskej konferencii o jazykovej výchove a kultúre reči v mater-

ských školách v Západoslovenskom kraji. V ich diskusných príspevkoch sa hovorilo o odstraňovaní nárečia, napr.: *V staršej skupine odstraňujem nárečové slovo priamo. — Krátky rozhovor maňušiek býva zameraný na odstraňovanie nárečia.* — Naproti tomu dr. G. Horák, pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, prítomný na konferencii, odporúčal stavať sa k nárečiu trochu ináč: „Neradi by sme používať výraz odstraňovanie nárečia. Veď my nárečie neodstraňujeme, len vedieme dieťa k tomu, aby sa postupne naučilo i spisovnú podobu slovenčiny a potom aby vedelo, kedy môže ostať pri nárečí a kedy má prehovoriť spisovne."[2] — Súhlasne s ním znova zdôrazňujeme, že výraz *odstraňovať* je tu veľmi silný a nevhodný.[3] Ani jednej učiteľke sa doteraz nepodarilo a vari ani nepodarí odstrániť u dieťaťa nárečie, a keby sa o to usilovala, nerobila by dobre a robila by aj zbytočnú robotu. Dieťa je totiž schopné aj tu rozlišovať a spravidla sa naučí narábať so slovami z jednej i druhej slovnej zásoby, pravdaže, ak spisovná jazyková výchova je u dieťaťa plynulá a sústavná a ak je učiteľka na ňu dobre pripravená.

V nárečovom prostredí existuje na začiatku jazykovej výchovy v materskej škole paralelnosť: učiteľka hovorí spisovne, dieťa hovorí nárečím. Postupom času dieťa hovorí nárečím len vtedy, keď sa nevie vyjadriť spisovne, čiže vypomáha si nárečím. Úloha učiteľky spočíva v tom, že túto paralelnosť postupne vyrovnáva spisovným slovom. Nesmie pritom popustiť vo svojom spisovnom prejave medzi deťmi a nesmie podľahnúť tlaku nárečia, aj keby napr. príslušné nárečie dobre poznala. Tak sa stane v očiach dieťaťa i v očiach rodičov autoritatívnou osobou, predstaviteľkou tých hodnôt, ktoré poskytuje materská škola ako úradná, oficiálna školská inštitúcia. Rečová odlišnosť, ktorú dieťa nepociťuje ako niečo exkluzívne a neprirodzené, dodáva učiteľke v očiach dieťaťa punc akejsi všemohúcnosti a vševedúcnosti. Rečová odlišnosť učiteľky tu teda pôsobí aj psychicky a uspokojuje dieťa, dodáva mu istotu. Spisovné vyjadrovanie nie je teda pre učiteľku potrebné len preto, že to žiada jazyková norma, že to žiada spoločenská nevyhnutnosť a kultúrna záväznosť, ale aj preto, že spisovné vyjadrovanie dotvára autoritatívny profil učiteľky, jej osobnosť a jej postavenie pred deťmi.

Jazykovú výchovu v nárečovom prostredí treba teda v materskej škole postaviť na paralelnosti nárečia a spisovného jazyka s perspektívou, že spisovné vyjadrovanie sa u dieťaťa stane v škole jediným vyjadrovacím návykom.

---

[2] G. Horák, *Jazyková kultúra a materská škola,* zb. *Jazyková výchova a kultúra reči v materských školách,* vydal Krajský pedagogický ústav v Bratislave, Bratislava 1969, 13.

[3] Porov. aj G. Horák, *Besedy o slovenčine,* 40 a E. Smiešková, *Jazyková výchova v rodine,* tamže, 31 n.

HLASY O SLOVE

Zo Štúrových myšlienok o jazyku

V dávnejšej minulosti slovenská inteligencia zasahovala do procesu formovania nášho národa polemickými a obrannými spismi. Bránila v nich históriu, jazyk a spolu s tým aj iné slovenské práva. Obranné boje vrcholia v činnosti a programe štúrovcov. Prinášame niektoré myšlienky z obranného spisu Ľudovíta Štúra *Žaloby a ponosy Slovákov v Uhorsku,* ktorý vyšiel r. 1843 v Lipsku.

Reč súvisi čo najvrúcnejšie s existenciou národa. V nej, ako v prvom produkte teoretického ducha, odzrkadľuje sa národ, ona, reč, je teda najistejším znakom ustrojenosti a osobitnosti každého národa. Rečou národ prejavuje, priam tak ako jednotlivec, svoju najvnútornejšiu podstatu, možno povedať, v reči stelesňuje svojho ducha, táto vonkajšia tvárnosť zodpovedá presne vnútru každého národa na všetkých stupňoch jeho vývinu a zároveň s rečou sa vyvíja duch národa v najvhodnejšej forme: sú od seba závislé a tak jedno bez druheho nemôže jestvovať.

* * *

V reči sa ďalej prejavuje aj osobitný svetový náhľad každého národa, a čím je národ dokonalejší a duševne bohatší, tým je dokonalejší a bohatší i jeho svetový náhľad vyjadrený rečou. Nemôžeme sa pustiť nateraz do úplného spracovania tejto bohatej látky, lebo keby sme sa chceli dotknúť len niektorých jej častí, vyžadovalo by to obšírnu rozpravu; zmienime sa iba o tom, že dokonalejšia a bohatšia reč poukazuje na dokonalejšieho ducha národa. Tie národy, ktorých reč v tomto bode predstihla iné, vyznačovali sa doteraz v histórii nielen svojím mocným životom, lež i tým, že určovali osudy ľudstva a mali hegemóniu nad svetom.

* * *

Kto teda hovorí, že je reč ako reč, a myslí si, že všetky sú rovnaké, kto nedbá o to, akú reč používa národ, ten je naskutku v tomto ohľade nevzdelanec, i keď sa pokladá za veľmi vzdelaného. Čím je národ duševne chudobnejší, tým chudobnejšia je i jeho reč, a naopak, chudoba reči je dôkazom chudoby národnej duše. Jazykoveda urobila v našom storočí také ohromné pokroky, že ten, kto jej dráhu nesledoval zo životného záujmu a usilovne sa nezaoberal dielami slávnych učencov, ako je Grimm, Bopp, Pott, Bindseil, Humboldt, Silvestre de Sacy a Wilson, naskrze by dobre urobil, keby sa do rozhovorov

o reči ani nepúšťal, lebo bolo by to v tomto prípade mlátenie prázdnej slamy alebo rozprávanie do vetra.

* * *

Reč je ďalej znakom osobnosti, t. j. národ hovorí skrze svoju reč, že náleží sám sebe, poslúcha len vlastný rozum a svojou rečou odlišuje sa od iných a v ríši ducha je samostatný, to znamená, že reč ako vonkajší výraz duše postačuje pre vývin ľudskosti. Len reč robí národ národom, bez nej by nebol ničím; podľa toho iba ak má vlastnú reč, uznáva sa za národ a ako národu prislúcha mu právo na určité poslanie na svete. Národ, ktorý stratí reč a splynie s cudzím národom, priznáva týmto činom, že sa nevládze rozvíjať osobitným spôsobom, že jeho duch na tento vývin nemá dostatočnej sily a že preto je nútený splynúť s duchom národa a s jeho atribútom, s rečou; ale národ, ktorý inému natíska vlastnú reč, vraví: nebol, vraj, schopný, aby sa samostatne vyvíjal v ľudskosti.

* * *

Ale keď sa niektorý národ opovažuje naliehať na iný národ, aby sa zriekol svojej materinskej reči, a to na taký, ktorý je schopný duchovného vývinu vo vlastnej reči, pácha na ňom najhrubšiu krivdu, lebo mu tým upiera právo vlastnej schopnosti v jeho duševnej prirodzenosti, právo ľudskosti, ako aj právo na samostatnosť v ľudskom spoločenstve.

* * *

Z našej strany tešíme sa duchovnému prebudeniu maďarského národa ako našich bližných a spoluobčanov, s ktorými sme doteraz spoločne prežívali trpké i šťastné časy, s ktorými sme neraz zavlažovali pôdu otčiny vlastnou krvou vo vojnách proti lúpežným barbarským tlupám, a želáme mu šťastia na nastúpenej ceste priam tak, ako pokladáme za potrebné, aby naši vzdelanci učili sa a vedeli maďarskú reč — nakoľko si to vyžaduje stýkanie sa so spoluobčanmi alebo iné okolnosti — ale používať ju v našom duchovnom živote naskrze nechceme, lebo sa v nej nemôžeme duchovne vyvinúť, a len svoju materinskú reč — ako svätú duchovnú dedovizeň — chceme používať za nástroj duchovného rozvoja, a nikdy sa jej nezriekneme v pevnom presvedčení, že náš národ nezahynie, nemôže zahynúť, lež že aj on po mnohých tvrdých časoch prekrásne vykvitne a vznešenejšie než kedykoľvek predtým postaví sa pred tvár človečenstva i pred tvár našej krajiny. A ktože by sa zriekol materinskej reči, ktorou sa prihovárajú dávno zosnulí otcovia neskorším potomkom, ktorá z pokolenia na pokolenie prechádzala ako sväté dedičstvo, v ktorej každý národ ospevuje a rozpráva svoj život a svoje činy a zanecháva ich potomkom?

(Vybrané z práce J. Tibenský, *Chvály a obrany slovenského národa*, Bratislava 1965, 316—320.)

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

jednotiť[2] — SSJ uvádza ako poľnohospodársky termín s významom „prerieďovať mladé rastliny tak, aby stáli jednotlivo v určitej vzdialenosti od seba, pretŕhať". Myslíme, že s týmto hodnotením v SSJ treba súhlasiť.[2] Pri slovese *jednotiť* sa však predsa len treba pristaviť, a to preto, že je jedným z najmladších slov v našej slovnej zásobe. V kartotéke pre SSJ máme naň doklady až z obdobia po roku 1950. Je však pozoruhodné, že už v rozpätí prvých piatich rokov sa nazbieralo až okolo desať dokladov. To značí, že „vpád" slovesa *jednotiť* do našej spisovnej reči bol veľmi prudký, takže v odbornej literatúre vytlačilo vo veľmi krátkom čase dovtedy pevné, ustálené sloveso *pretŕhať / pretrhávať*. Príčinu toho nevidíme napr. v zmene technológie prerieďovania mladých rastlín (tá sa nejako podstatne ani nezmenila), lebo to pre zmenu pomenovania tejto činnosti nemusí byť rozhodujúce, ale v tom, že ekvivalenty v daktorých susedných jazykoch sú motivované rovnako: v nemčine je *vereinzeln*, v češtine *jednotiti* (aj v češtine je toto sloveso novšie — v Jungmannovom slovníku sa ešte neuvádza), v maďarčine je *egyelni*, v ruštine *objediňať*. Slovenčina sa teda prijatím slovesa *jednotiť* do poľnohospodárskej terminológie zaradila medzi uvedené jazyky. Myslíme, že pri tom mala po roku 1945 rozhodujúci vplyv ruština (jednak priamy, jednak cez češtinu).

jednotkár — SSJ uvádza ako nespisovné slovo zo školského slangu. Myslíme, že toto slovo nie je slangové a že je primerané hodnotiť ho ako spisovné, a to hovorové.[3]

jedovitý — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Doklady máme od J. Kráľa, Vajanského a Jašíka. Jeden z nich uvádzame: *Jedovitý (chlap) roztvoril ústa i oči od údivu.* (Jašík) Myslíme, že slovo

---

1 Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

2 Záporné stanovisko k slovesu *jednotiť* vyslovil napr. J. Ferenčík (pozri SR 31, 1966, 79).

3 V SSJ sa nedopatrením slangové slová pokladajú za jednu z vrstiev spisovnej slovnej zásoby. O tom vyslovil kritickú poznámku J. Štibraný (pozri SR 31, 1966, 85).

jedovitý je utvorené ústrojne a že ho treba pokladať za spisovné. Popri bežnom *jedovatý* je zriedkavé.

jedza — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Myslíme, že toto slovo sa organicky priraďuje k slovotvornému typu *mládza, priadza, objedza, odedza, žiadza.* Hodnotili by sme ho preto ako spisovné, zriedkavé a zastarávajúce slovo. Na ilustráciu uvádzame doklad od Kukučína: *Neujde sa ti tak mnoho z tej jedze, ako keby si bol sám.*

jelito — SSJ uvádza ako spisovné slovo vo význame „jaternica" a „črevo". Myslíme, že toto slovo je primerané hodnotiť ako nárečové. Súvislejšiu zemepisnú oblasť zaberá na severozápadnom Slovensku v pomerne úzkom páse približne od Topoľčian po Čadcu.

Poznámka. 1. Slovo *jelito* ako spisovné uvádza aj slovník A. Jánošíka — E. Jónu. Z výkladu vidieť, že by malo ísť o inú reáliu ako jaternica: „mäsiarsky výrobok z bravčovej krvi, premiešanej krúpami alebo rozomletou žemľou a nadiaty do tenkého čreva". Zistili sme, že na západnom Slovensku sa miestami skutočne takto odlišuje jelito od jaternice. Myslíme však, že dnes sa spomenutý výrobok — a to bez ohľadu na hrúbku čreva, v ktorom je nadiaty — bežne volá *krvavnička.*

2. Slovo *jelito* uvádzajú aj všetky doterajšie vydania Pravidiel slovenského pravopisu.

jesienka[2] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „syr dorobený na jeseň, jesenný syr". V našej kartotéke máme na toto slovo iba jediný doklad od Kukučína: *Čo sa týče chuti, niekto by dal možno prednosť oštiepku z jarného syra, alebo práve z jesienky.* Napriek tomuto ojedinelému výskytu by sme slovo *jesienka* nehodnotili ako nespisovné. Je utvorené ústrojne, motivované rovnako ako napr. slovo *májovka,* ktoré má — okrem iných významov — aj význam „jarná bryndza". Ten sa v SSJ hodnotí ako spisovný. *Jesienka* vo význame „jesenný syr" pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné zriedkavé slovo.

júlok — SSJ uvádza ako nárečové slovo. Podľa našich zistení nejde o nárečové slovo (doklady máme iba z odbornej literatúry). Myslíme, že slovo *júlok* (ide o druh trávy) je iba hláskovým prepisom českého *jílek,* ktoré etymologický súvisí so slovo *ľuľok.*[4] Slovo *júlok* je primerané pokladať za nespisovné (jeden z dôvodov takéhoto hodnotenia je aj to, že v slovenčine navodzuje falošnú asociáciu so slovom *júl*). Jeho spisovným ekvivalentom je *mätonoh.*

---

[4] Pozri heslo *lilek* v Etymologickom slovníku jazyka českého od V. Machka (Praha 1968, 2. vyd.).

Poznámka. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa uvádza podoba *julk*. Je pri nej údaj, že ide o slovo anglického pôvodu. Myslíme, že je to nedopatrenie. Podobu *julk* posudzujeme ako reflex nepriamych pádov v nominatíve. Aj to svedčí o tom, že ide o slovo, ktoré v slovenčine nebolo známe.

junčiar — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „pastier juncov". Myslíme, že ide o organicky utvorené slovo, ktoré treba pokladať za spisovné, a to aj napriek tomu, že v našom materiáli máme naň iba dva doklady (oba od Švantnera). Dôvody na toto hodnotenie sú také isté, aké sme na príslušnom mieste uviedli pri slove *jaloviar*.

jutráš — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „malý roľník (majúci pole vo výmere asi jedného jutra, t. j. asi pol hektára)". Doklady máme iba od Lazarovej. Jeden uvádzame: *Tie hrdé domy povyše, to sú gazdovské a čo je poniže močariska, to je bedač, jutráši, alebo ešte menej, bezzemkovia a bíreši.* Slovo *jutráš* pokladáme za spisovné, zriedkavé.

jutrenka — SSJ uvádza ako básnické zastarané slovo s významom „zornička". Myslíme, že toto slovo by sa na dosiahnutie príznaku zastaranosti využiť nedalo. Je primerané hodnotiť ho ako nespisovné. Jeho spisovným ekvivalentom je *zornička*.

Rovnako by sme hodnotili aj prídavné meno *jutrený* s významom „ranný, raňajší". V SSJ sa aj to uvádza ako básnické zastarané.

k — SSJ pri šiestom význame, kde má predložka *k* cieľový význam, uvádza ako typické spojenia aj *slúžiť ku cti, k chvále*. O tom, že sa v takýchto prípadoch predložka *k* používa nenáležite (v cieľovom význame je v slovenčine predložka *k* okrajová vcelku) po S. Czamblovi[5] písal napr. P. Tvrdý,[6] E. Jóna[7] a J. Oravec[8]. Myslíme, že sa rovnaké stanovisko malo zaujať aj v SSJ. V uvedených spojeniach je v spisovnej slovenčine náležitá predložka *na: slúžiť na česť, na chválu.*

kaboniť sa — SSJ uvádza ako (spisovné) expresívne slovo s významom „mračiť sa" (napr. *nebo sa kaboní; tvár sa mu kaboní*). Ide o prevzatie z češtiny, ktoré je pomerne staré: máme ojedinelé doklady už zo štúrovského obdobia. Bernolák vo svojom Slowári uvádza podobu *kaboniti se* a označuje ju ako českú (ako slovenský ekvivalent sa uvádza

5 Pozri *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* z r. 1919 (3. vyd., 168).
6 Pozri predložku *k* v jeho slovníku.
7 Pozri SR VIII, 1940, 102.
8 Pozri *Slovenské predložky v praxi*, Bratislava 1968, 48—49.

mráčiť sa). Aj v súčasnosti možno o úplnej adaptovanosti slovesa *kaboniť sa* pochybovať. Zbežným prieskumom sme zistili, že niektorí používatelia spisovnej slovenčiny ho zreteľne pociťujú ako cudzie. So zreteľom na to, že je pomerne dobre doložené aj dokladmi od novších (a v daktorých prípadoch aj od veľmi dobrých) autorov, myslíme, že je primerané hodnotiť ho v pomere k bežnému *mračiť sa* nie ako expresívne, ale ako knižné (s poznámkou o pôvode z češtiny).

Poznámka. Zaujímavé je, že sloveso *kaboniť sa* bez akejkoľvek obmedzujúcej poznámky uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 (vo vydaní z roku 1931 sa neuvádza), ale od vydania z roku 1953 sa neuvádza.

kadejako — SSJ v tomto hesle uvádza podobu *kadejak* ako nespisovnú, nárečovú. Myslíme, že túto podobu treba hodnotiť v podstate rovnako, ako sa v SSJ hodnotia podoby *dajak* a *nejak.* Tie sa pokladajú za nepríznakovo spisovné. Aj podoba *kadejak* je teda spisovná. Popri bežnom *kadejako* je zriedkavá.

Poznámka. Podoba *kadejak* sa bez akejkoľvek obmedzujúcej poznámky uvádza od roku 1953 v Pravidlách slovenského pravopisu.

kader — SSJ uvádza ako neutrálne spisovné slovo. Myslíme, že toto slovo — je prevzaté z češtiny — má popri bežnom *kučera* zreteľné znaky knižnosti. Tak — i s označením pôvodu — ho bolo treba uviesť v slovníku.

Rovnako by sme hodnotili aj slová *kaderavý, kaderie* a *kaderiť.* Slovo *kaderie* sa v SSJ uvádza ako básnické, *kaderavý* a *kaderiť* ako neutrálne spisovné.

Poznámka. Pravda, slová *kaderník, kaderníčka, kadernícky, kaderníctvo,* ktoré sú tiež prevzaté z češtiny, majú v spisovnej slovenčine inakšie postavenie: sú to plnohodnotné spisovné slová (termíny).

kadlubina — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovné sa v SSJ pokladajú iba podoby *kadlub* a *kadluba.* Myslíme, že slovo *kadlubina* je utvorené ústrojne a že ho treba pokladať za spisovné. To, že máme doklady iba od Kukučína a Hviezdoslava, pokladáme za náhodu. Nepriamo to dokazuje aj Kukučín tým, že používa striedavo podoby *kadlub* a *kadlubina* bez akéhokoľvek štylistického zámeru alebo účinku. Slovo *kadlubina* pokladáme za spisovné, zriedkavé.

Poznámka. Pochybnosť o nárečovosti slova *kadlubina* podporuje aj to, že A. Habovštiak v knihe *Oravské nárečia* (Bratislava 1965) spomína iba podobu *kadlub,* hoci autori dokladov na podobu *kadlubina* sú práve z Oravy.

Slovenský názov dyzentérie a nadväznosť terminológie humánnej a veterinárnej medicíny

BOHUSLAV FINĎO

Chytľavé choroby patrili v minulosti aj u nás medzi hlavné pliagy obyvateľstva. Preto neprekvapuje, že v ľudovej reči už dávno jestvovali pre ne zaužívané pomenovania. Pravda, nedostatočné odlíšenie daktorých infekčných chorôb bolo aj zdrojom pomenovaní, ktoré podľa dnešných poznatkov nemôžeme prijať, ale ktoré načim dešifrovať.[1] Tak napr. za pomenovaním *mor* môže sa skrývať viacero ochorení, napr. epidémia škvrnitého týfu. Dobrý opis príznakov ochorenia v textoch niektorých starovekých a stredovekých autorov umožnil také dešifrovanie dakedy s praktickou istotou.

V prípade *červienky (dyzentérie)* je situácia úplne priezračná a na pôde humánnej patológie, ktorej tu venujeme prvoradú pozornosť, nemôže pri používaní tohto názvu dôjsť k omylu. Navyše toto pomenovanie sa stalo súčasťou základného slovného fondu. Situácia vyzerá inak, ak sa názov *červienka* prenáša do veterinárného názvoslovia v inom význame ako „dyzentéria" a z neho potom opäť do humánnej oblasti (na označenie kožného ochorenia, vzniknutého u človeka nakazením od chorého zvieraťa).

Dyzentéria, červienka je ľudské ochorenie zapríčinené bacilmi dyzentérie *(bacilová červienka)* alebo amébami *(amébová červienka, amebiáza)*. Grécka podoba vznikla zložením predložky *dys-*, ktorá označuje niečo sťažené, bolestivé, nedokonalé, a substantíva *enteron* „črevo". Dysenteria teda znamená, že s črevom, s jeho činnosťou voľačo nie je v poriadku. Medicínsky termín *dysenteria* označuje skupinu chorôb, pri ktorých má postihnutý bolesti v bruchu, silenie na stolicu a časté vyprázdňovanie, prevažne s primiešaným hlienom a krvou. Napokon z chorého vychádza len hlien s krvou, príp. vyčerpávajúce silenie na stolicu zostáva bez vyprázdnenia črevného obsahu. Vrchol ochorenia poznáme podľa farby vyprázdneného črevného obsahu; od hojného obsahu krvi je červený. Názov tejto choroby v angličtine, francúzštine a ruštine je gréckeho pôvodu, porov. *dysentery, dysentérie, disenterija*. Pôvod nemeckého názvu *Ruhr* je v stredohornonemeckom *ruor*, čo znamená prudký pohyb, v tomto prípade pohyb čriev. Poľský názov je *biegunka*

---

[1] So zreteľom na popularizačný ráz časopisu Kultúra slova, ako aj na to, že v článku ide o riešenie pomenovacích a jazykových problémov, upúšťame na návrh redakcie od podrobného uvádzania odbornej lekárskej literatúry.

krwawa (krvavá hnačka), český *úplavice.* Zo spomenutých termínov vidieť, že pri ich tvorbe sa vychádzalo raz z chorobne zmenenej činnosti čreva (*dysenteria, Ruhr*) inokedy z patologicky zmeneného črevného obsahu, ktorý vyprázdňuje postihnutý (*červienka*), príp. z obidvoch prejavov choroby (*biegunka krwawa*).

Rhusiopathia suis alebo *erysipelas suis,* resp. *erysipelas porci* je chytľavá choroba ošípaných, zapríčinená mikróbom *Erysipelothrix insidiosa* (syn. *E. rhusiopathiae*). Hoci ochorenie má viac foriem, väčšina postihnutých zvierat má na koži živočervené škvrny, ktoré postupným splynutím môžu spôsobiť celkové sčervenenie, prechádzajúce neskôr do modrastej farby. Názov *rhusiopathia* sa skladá z dvoch substantív: *rhus* (rod Anacardiaceae, sumachovité; stromy a kry, mnohé z nich jedovaté, spôsobujú po dotyku ťažký zápal kože) a *pathos* (choroba, neduh). Názov *erysipelas* (*erythros* = červený, *pella* = koža) znamená „červenú kožu" a do slovenčiny ho prekladáme zaužívaným slovom *ruža.* Ľudská infekčná choroba *erysipelas* (*ruža*) je na rozdiel od spomínaného ochorenia zvierat streptokoková nákaza kože a podkožia, ktorá sa prejavuje očervenením postihnutých oblastí a celkovými príznakmi. V prípade choroby ošípaných ide teda o infekciu paličkovitým mikróbom E. insidiosa, kým pri ľudskom eryzipele ide o infekciu streptokokom. Obidve ochorenia sa prejavujú, pri všetkej rozdielnosti ostatných príznakov, očervenením kože. Rhusiopathia suis sa môže zriedkavo preniesť na človeka, najmä na profesionálne exponovaných jednotlivcov (napr. mäsiari, kuchárky a i.). Kožná vyrážka je podobná ľudskému eryzipelu (ruži) a v humánnej klinike dostala pomenovanie *eryzipeloid.*

Rhusiopathia suis sa po anglicky nazýva *swine erysipelas* alebo *red fever of swine,* po francúzsky *rouget du porc,* po nemecky *Schweinerotlauf,* po rusky *svinaja róža,* po česky *červenka vepřů.* Z uvedených názvov vidno, že všetky vychádzajú z chorobne na červeno zmenenej farby kože chorých zvierat. Východiskový názov je v podstate *erysipelas,* ktorý sa používa buď nezmenene (*swine erysipelas*), buď sa prekladá (*red fever, rouget, Rotlauf, róža, červenka*). Najvhodnejší slovenský ekvivalent — pri rešpektovaní toho, že *červienka* je slovenský názov dyzentérie — sa ukazuje názov *ruža ošípaných.* Z hľadiska jednoznačnosti a presnosti termínu nie je únosné, aby sa české pomenovanie *červenka vepřů* jednoducho previedlo do slovenčiny ako *červienka ošípaných.* V češtine totiž pomenovanie *červenka vepřů* nekoliduje s iným termínom (*dyzentéria = úplavice*), kým v slovenčine je kolízia očividná. *Červienka* vo význame „dyzentéria" je dobrý názov a navyše je aj hlboko zakorenený vo vedomí ľudu a ustálený aj v literatúre.

Nie dosť uvážené zavedenie (adaptácia) českého názvu *červenka vepřů* do slovenskej veterinárnej praxe išlo ruka v ruke s používaním

ďalšieho českého názvu *úplavice (úplavica)* pre dyzentériu; táto prax je v rozpore so starým živým aj literárnym úzom. Slovo *úplavica* je však v slovenčine neústrojné, významovo nepriezračné a jeho použitie sa mohlo vari zakladať na chybnom predpoklade — ak jednoducho nešlo o bezmyšlienkovité prevzatie —, že by funkčne mohlo zaujímať postavenie, ktoré má v českom odbornom názvosloví. Tu vznikla skupina termínov analogická nemeckým: *Ruhr* (resp. *Darmruhr*) = *úplavice, Harnruhr* = *úplavice močová, Zuckerharnruhr* = *úplavice cukrová.* No v slovenčine sa takýto predpoklad nedá podoprieť ani etymologicky, ani dokladmi z literatúry a napokon ani dokladmi zo živej reči a zo slovenskej lekárskej literatúry.

Etymologicky slovo *úplavice* (v staršej podobe *ouplavka*) v češtine súvisí so slovesom *plouti.* Stará čeština poznala názov *úplav* (= menštruácia). J. Holub a F. Kopečný vo svojom etymologickom slovníku pridávajú k týmto údajom vysvetlenie: „Nemoc jevící se průjmem, tedy vl. ‚plavením' střev." Z etymológie vidieť, že tak nemecké slovo *Ruhr,* ako aj české *úplavice* vychádzajú zo základu označujúceho pohyb, resp. pohyb tekutiny (nem. *ruor* = prudký pohyb, čes. *plouti, ouplavka, úplavice).* Nezdá sa preto náhodné, že v obidvoch týchto jazykoch sa použili spomínané slová aj ako základ domáceho pomenovania vo význame gréckeho *diabetes / sifón (diabetes insipidus* = *Harnruhr, úplavice močová; diabetes mellitus* = *Zuckerharnruhr, úplavice cukrová).* Kým v prípade črevného ochorenia ide o pohyb čreva a časté vyprázdňovanie jeho obsahu, v obidvoch ďalších situáciách ide akoby o „sifónový" mechanizmus vyplavovania tekutiny z organizmu hojným močením.

V slovenčine je na rozdiel od nemčiny a češtiny situácia celkom odlišná. Názov *červienka* vo význame „dyzentéria" má dlhú domácu tradíciu. Pre diabetes mellitus sa vžil jednoslovný názov *cukrovka,* ktorého miesto v lekárskej terminológii treba pokladať za definitívne. (Aj vývin v nemčine a češtine sa odkláňa od pôvodného, systémového pomenovania, porov. nem. *Zuckerkrankheit,* čes. *cukrovka.)* S názvom *úplavica cukrová* som sa prakticky nestretol u lekárov v klinickej alebo terénnej praxi, ani v publikáciách okrem ojedinelého výskytu v textoch písaných, príp. redigovaných lekármi v administratívnych funkciách (napr. na býv. Povereníctve zdravotníctva) alebo prekladateľmi nelekármi.

Napokon je tu názov zriedkavého klinického syndromu *diabetes insipidus* — ten sa do slovenčiny neprekladá a používa sa v pôvodnej podobe tak v reči lekárov, ako aj publikáciách pre lekárov a stredných zdravotníckych pracovníkov.

V slovenskom lekárskom rukopise zo 17. storočia[2] sa dyzentéria označuje ako *červená nemocz* alebo *červinka.* Koncom 18. storočia používa J. Ribay[3] názov *červená nemocz.* F. Jesenský vo svojom Prostonárodnom lekárovi, takisto ako J. Loos vo svojom slovníku používajú len pomenovanie *červienka.*[4] Podobne V. Šrobár.[5] Názov *červienka* ako slovenský uvádzajú K. a M. Kálalovci,[6] G. K. Zechenter-Laskomerský vo svojom životopise,[7] P. Halaša,[8] trojzväzkový náučný slovník,[9] I. Stodola,[10] stredoškolská botanika,[11] rozsiahle dielo o infekčných chorobách v detskom veku — prvé významné slovenské spracovanie infektológie,[12] G. Orbán a L. Meč,[13] učebnica zoológie pre všeobecnovzdelávacie školy,[14] B. Finďo a I. Finďová,[15] V. Šedivý[16] vo francúzsko-slovenskom slovníku. Enumerácia dokladov je, pravdaže, neúplná, no svojou rôznorodosťou a charakterom azda dostatočne reprezentatívna.

Na rozdiel od tejto jednoznačnosti Slovník slovenského jazyka I pod heslom *červienka* uvádza: druh epidemickej choroby; kožná choroba ošípaných; choroba včiel.[17] Zdravoveda vydaná vo vydavateľstve Tatran používa promiskue *červienka* a *úplavica,*[18] v ďalšom vydaní len *červienka, dyzentéria.*[19] Stručný lekársky slovník — pomocná kniha pre stredné zdravotnícke školy je výnimkou, pretože termín *červienka* vo význame „dyzentéria" nepozná.[20] Príslušné heslá v ňom znejú takto:

---

2 Pozri Gy. Décsy, *Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert,* Budapest 1956.

3 *Katechysmus o Zdrawi pro obecný lid a Sskolskau Mládež (prekladateľ Jiří Ribay).* W Pessti, 1795.

4 Pozri F. Jesenský, *Prostonárodní lekár,* Trenčín 1869; J. Loos, *Slovník maďarskej, nemeckej a slovenskej reči,* Pešť 1869.

5 *Ľudová zdravoveda,* Turč. Sv. Martin 1909.

6 *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí* B. Bystrica 1923.

7 *Päťdesiat rokov slovenského života,* SVKL, Bratislava 1956.

8 *Lekársky slovník,* KÚS, Turč. Sv. Martin 1926.

9 *Slovenský náučný slovník,* Litevna, Bratislava-Praha 1923.

10 I. Stodola a spol., *Zdravotné predpisy na Slovensku,* Martin 1937.

11 B. Řehák — J. Pikula, *Botanika,* Praha-Prešov 1938.

12 A. J. Chura, *Infekčné choroby v detskom veku,* Matica slovenská, Turč. Sv. Martin 1949.

13 *Nový slovensko-maďarský slovník,* III. vyd., Bratislava 1951.

14 G. Daněk, *Zoológia pre 1. a 2. ročník SVŠ* (preložila P. Vilčeková), Bratislava 1967.

15 *Vnútorné choroby. Učebnica pre stredné zdravotnícke školy,* Martin 1968.

16 *Francúzsko-slovenský slovník,* Bratislava 1967.

17 *Slovník slovenského jazyka I,* Bratislava 1959.

18 *Zdravoveda I., II,* Bratislava 1950.

19 *Zdravoveda I., II.,* Osveta, Martin 1953.

20 Pozri J. Kábrt — V. Valach, *Stručný lekársky slovník* (preložil J. Považan), Obzor, Martin 1968.

červienka kožná = erysipeloidum, rusiopathia; dysenteria = dyzentéria, črevná úplavica, ...; úplavica cukrová = diabetes mellitus, ... úplavica močová = diabetes insipidus, úplavica črevná = dysenteria (str. 104). V publikácii o štatistickej klasifikácii chorôb je heslo *červienka,* pozri *disenteria.*[21] Nová publikácia I. Hudeca[22] uvádza pomenovanie *červienka* vo význame „erysipeloid", teda ako kožné ochorenie prenesené z ošípaných. V slovenskej medicínskej literatúre sa inak termín *erysipeloid* neprekladal.[23]

V živej reči — v ľudovej reči na strednom Slovensku, ale aj v spisovných prejavoch — som sa za desaťročia nestretol s nazvom *úplavica* vo význame „dyzentéria". Tu je stav taký jednoznačný, že ani nie je potrebné šíriť sa o ňom. Isteže z vlastnej skúsenosti vedia o červienke napospol iba starší ľudia, preto je výskyt tohto názvu v ich reči častejší. Prichodí hlavne pri spomienkach na udalosti z oboch svetových vojen.

Iná je situácia v slovenskej veterinárnej literatúre. Tam sa používa hláskoslovne upravený prepis z češtiny, teda *dyzentéria* je *úplavica* a *rhusiopathia suis* je *červienka ošípaných,* aj keď v prípade dyzentérie to nie je úplne dôsledné. Ak o slovenskom názvosloví humánnej medicíny platí, že okrem slov prijatých zo základného fondu jazyka (pričom aj tie si vyžadovali presné pojmové vymedzenie) má pomerne krátku tradíciu, platí to o slovenskom veterinárnom názvosloví v ešte väčšej miere. Veterinárne školy vznikli na Slovensku až po druhej svetovej vojne. Preto je pochopiteľná názvoslovná neujasnenosť alebo aj nedostatok nadväznosti na názvoslovie príbuzných odborov. Jednako je v záujme presného vyjadrovania v dennej praxi, ako aj v záujme integrácie po slovensky pestovanej vedeckej a pedagogickej tvorby, aby zainteresovaní našli spoločnú reč. Tejto požiadavke sa nemožno vyhnúť pod zámienkou, že o zrozumiteľnosti medzinárodnej, grécko-latinskej terminológie niet pochybnosti. Tam, kde máme domáce pomenovania, princíp jednoznačnosti sa vzťahuje aj na ne. Diktuje nám to vzťah k spisovnému jazyku a praktická požiadavka: dorozumenie s personálom stredného a nižšieho vzdelania, ako aj s laikmi.

Nemôžeme pokladať za únosné, aby v lekárskom názvosloví *červienka* znamenala *dyzentériu* a *ruža erysipelas,* zatiaľ čo vo veterinárnom by sa pod červienkou rozumela *rhusiopathia,* resp. *erysipelas suis,* a pod úplavicou *dyzentéria.* Tieto termíny nie sú jediné, pri ktorých mô-

---

21 Pozri J. Beniaková — J. Balogh, *Štatistická klasifikácia chorôb,* Martin 1966, 74.

22 I. Hudec, P. Šteiner, E. Huraj a kol., *Úrazová chirurgia,* I. diel, Martin 1970.

23 A. Rehák, *Diagnostický atlas kožných chorôb,* Bratislava 1955, 102.

že dôjsť k nedorozumeniu. Napr. slovenské veterinárne príručky nepoznajú názov *kiahne* vo význame „variola". Proti názvu *sypanice,* ktorý tu používajú, nemôžu byť z jazykového hľadiska námietky, ale jeho používaním sa narúša zásada, že pre ten istý pojem má byť v rámci istého odboru a blízkych odborov iba jeden názov; teda aj v humánnej a vo veterinárnej medicíne to má byť tak.

Vyššie spomínané údaje a argumenty nás oprávňujú odporúčať pre slovenské lekárske názvoslovie tieto termíny:

dysenteria = červienka, dyzentéria
dysenteria bacillaris = bacilová červienka, bacilová dyzentéria
dysenteria amoebica = amébová červienka, amébová dyzentéria, črevná amebiáza
dysentericus = červienkový, dyzenterický
erysipelas = ruža, eryzipel
erysipeloid = eryzipeloid, ruža ošípaných

(Na uváženie pre veterinárnu terminológiu: *rhusiopathia suis,* syn. *erysipelas suis = ruža ošípaných, ruziopatia.)*

Uvedené termíny organicky nadväzujú na domácu jazykovú tradíciu, sú významovo priezračné a funkčné a ich dsledné používanie by bolo na osoh jazyka aj veci.

O názvoch kvas, nácesto, droždie, odmlad

ANTON HABOVŠTIAK

Spôsob miesenia, prípravy a pečenia chleba poznali už starí Slovania. Svedčí o tom i praslovanská slovná zásoba (porov. praslovanské slová *pekti* = piecť, *mǫka* = múka, *chlěb7* = chlieb ap.). Výskum slovnej zásoby slovenských nárečí ukazuje, že mnohé z týchto slov sa udržali až do dnešných čias a že daktoré z nich sa stali aj súčasťou slovnej zásoby spisovneho jazyka. To platí aj o názvoch látok, ktoré sa používali na zakvasenie cesta. Keďže sú to staré slovanské názvy, zaujímavé tak z hľadiska spisovného jazyka, ako aj nárečí, chceme im venovať trocha pozornosti.

Na zakvasenie cesta na chlieb a cesta na iné druhy pečiva používali naše gazdinky oddávna ako na urýchlenie kvasenia zvyšok cesta, ktorý sa zvyčajne po pečení odkladal, a potom pridával do nasledujúceho pečenia. Táto kvasná látka je podnes známa ako *kvas* alebo *nácesto.* S tým istým cieľom sa pripravovala na zakvasenie cesta aj iná látka, známa pod názvami *odmlad, droždie, kvasnice.* Tento druh kvasného

fermentu sa začal neskôr pripravovať aj továrensky a predávať v obchodoch na domácu spotrebu.

Pre obidve látky naše nárečia mali už dávnejšie rozmanité názvy. Na zvyšok vykysnutého cesta, ktorý sa odkladal do budúceho pečenia chleba, používali sa tieto názvy:

1. *kvas* nerovnomerne na území celého Slovenska, a to v západoslovenských nárečiach i na strednom Slovensku, najmä vo väčšine obcí Nitrianskej a Trenčianskej stolice, ďalej v časti Liptova, Zvolenskej stolice, Tekova, Hontu, Novohradu, v celom Gemeri a na celom východnom Slovensku. Na Záhorí je kvas známy v podobe *kvásek,* na okolí Košíc aj ojedinele v podobe *parkvas;*

2. *nácesto (nácesta, naocesta, náťesto, náťestka, naociestka)* v obciach západného a stredného Slovenska, najmä na okolí Senice, Piešťan, Bánoviec, Prievidze, Novej Bane, v Turci, na Orave a na okolí Zvolena;

3. *žmolki* v obciach na sever od Bratislavy, na okolí Trnavy, Galanty a na juh od Hlohovca. Je to názov odvodený od slovesa *žmoliť* príponou *-ka* (t. j. zvyšky cesta, ktoré sa zo stien koryta získali žmolením);

4. *nákiška* v dolnej polovici Trenčianskej stolice na okolí Trenčína, Bánoviec; na okolí Pov. Bystrice v podobe *víkiška.* Názvy sú odvodené od slovesa *kysnúť,* t. j. pomenúvajú kvas, ktorý spôsobuje kysnutie;

5. *predomládka* v Turci na okolí Martina.

Osihotene sa v tomto význame používajú ešte názvy *chropce, zárobok, par, zámelki, prírobok, sceranka, záprava (zápravka, úprava).*

Do spisovného jazyka prenikli názvy, ktoré sú v slovenských nárečiach najrozšírenejšie, a to *kvas* a *nácesto (nácesta).* Obidva patria medzi staré slovanské slová (porov. praslovanské *kvas,* české *kvas,* lužické, poľské *kwas,* ruské, bieloruské, ukrajinské *kvas,* slovinské *kvas,* srbochorvátske *kvas,* macedónske, bulharské *kvas)*[1]; slovo *nácesto* je príbuzné s praslovanským *těsto* (českým *těsto,* ruským, bieloruským *testo,* srbochorvátskym *tjesto,* poľským *ciasto,* hornolužickým *često,* dolnolužickým *šesto).*[2]

Pre tieto názvy je charakteristické, že na západoslovenskom a stredoslovenskom nárečovom území netvoria súvislú oblasť, ale sa vzájomne miešajú. Toto vzájomné miešanie slov súvisí iste aj s tým, že sa v terajších časoch nepoužíva ako ferment zvyšok cesta, ale skôr továrenský výrobok známy pod názvom *odmlad, droždie, kvasnice.*

Zo spomínaných slov na pomenovanie kvasného fermentu prenikli do spisovného jazyka iba slová *kvas* a *nácesto.* Ostatné názvy ako *žmol-*

---

1 *Základní všeslovanská slovní zásoba,* Brno 1964, 198.

2 V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského,* Praha 1957, 527.

ki, nákiška, víkiška, predomlatok treba pokladať za nárečové. V tejto súvislosti možno ešte spomenúť, že slovo *kvas* sa používa aj v inom význame ako látka na kvasenie cesta, a to vo význame „blato, bahno, nečistota" i vo význame „pohyb v spoločnosti, v umení, vo vede ap., vrenie", ako je napr. *politický, sociálny, myšlienkový, revolučný* alebo *literárny kvas.*[3] S týmto slovom etymologicky súvisí aj *kvas* vo význame „veľká hostina", má však už zreteľne archaické zafarbenie. Známy je aj kvas vo význame istého slabšieho alkoholického nápoja. Tento význam slova *kvas* sa hodnotí v slovenčine ako rusizmus.[4]

Teraz si všimneme zasa názvy, ktoré sa vzťahujú na pomenovanie inej látky na kvasenie cesta. Ako sme spomenuli, táto látka sa pripravovala už osobitným spôsobom, neskôr aj fabricky. Táto látka sa na území Slovenska pomenúva takto:

1. *droždie (drožďia, drožďá, drožďa, drožďe, droždže, droždže, droždži, drižďži, dridži).* Názov *droždie* a jeho varianty sú rozšírené vo väčšine stredoslovenských nárečí a na celom východnom Slovensku. Slovo *droždie* je známe nielen v slovenčine, ale aj v iných slovanských jazykoch. Porov. praslovanské *drožd6je,* české *droždí,* poľské *drożdże,* hornolužické *droždźe,* dolnolužické *droždžeje,* ukrajinské *drižďži,* ruské *drožža)*[5];

2. *kvasnice,* odvodené od slova *kvas;* používa sa v západoslovenských nárečiach okrem najjužnejšej oblasti, kde sú rozšírené slová *cajch, cajk* a *žmolki;*

3. *odmlad* na dolnej Orave, v severnej časti Turca a v Liptove. Slovo *odmlad* zreteľne poukazuje na domáci pôvod. V iných jazykoch sme tento názov nezistili;

4. *koborec* v niekoľkých obciach Hontianskej stolice, a to v poriečí Štiavnice a Krupinice na sever od Šiah. Názov *koborec* vo význame „kvasnice" sa uvádza v slovníkoch, a to: Š. Jančovič. *Noví maďarsko slovenskí a slovensko maďarskí slovník* (Na Sarvaši 1848, str. 109), J. Palkovič, *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* (Prag 1820) a J. Kott, *Česko-nemecký slovník VI. d.* (Dodatky, Praha 1890, 626);

5. *žmolki,* ojedinele aj *žvalki* v južnej časti Nitrianskej stolice na juh od Nitry;

6. *cajch / cajk,* sporadicky aj *prescajch* (z nem. *Zeug, erzeugen)* v južnej polovici Bratislavskej stolice na okolí Malaciek, Modry, Bratislavy a v poriečí Váhu od Galanty na sever až po Nové Mesto nad Váhom.

Na rozdiel od názvov prvej skupiny *(kvas, nácesta)* názvy tejto skupiny sa vyznačujú tým, že utvárajú pevné nárečové oblasti, t. j. že ich

---

3 *Slovník slovenského jazyka I,* Bratislava 1959, 801.

4 *Slovník slovenského jazyka I,* 801.

5 V. Machek, c. d. 97.

možno na základe izolexy ohraničiť na isté pevné nárečové územie. Pre tieto slová je charakteristické aj to, že do spisovného jazyka z viacerých nárečových tautoným neprenikol — ako sa to najčastejšie stáva — iba jeden, resp. dva výrazy, ale dokonca až tri, a to *odmlad, droždie, kvasnice.* O ich používaní najlepšie svedčia diela slovenských spisovateľov. V ich tvorbe nachodíme slová *odmlad, droždie, kvasnice* napr. v takýchto kontextoch:

Priestor okolo kysne sviežosťou ako cesto, do ktorého zarobili na noc odmladu *(D. Chrobák);* Dali mu po tri razy do rána za šesták odmladu *(J. G. Tajovský);* Akoby sa bol či už dobrovoľne alebo či nemilou náhodou navečeral odmladu *(E. Podjavorinská);* Počet ľudí rástol ako na droždiach *(J. Kalinčiak);* A droždie sme zabudli kúpiť *(J. Alexy);* [matka] doniesla za šesták droždie, rozrobila ho v mlieku a natierala seba i Luciu žltou kašičkou *(J. Blažková);* Akési dieťa si zapýtalo za päťdesiat halierov kvasníc *(R. Jašík);* Najviac kvasníc sa spotrebuje tam, kde sa tajne páli vo veľkom pálenka *(J. A. Tallo).*

Zaiste na spisovateľov pri výbere jazykových prostriedkov vplývalo aj ich rodné nárečie. Pri ustaľovaní slov *odmlad, droždie, kvasnice* v spisovnom jazyku malo naisto vplyv aj veľké geografické rozšírenie, najmä pri slovách *kvasnice* (na celom západnom Slovensku) a *droždie* (v stredoslovenských a východoslovenských nárečiach). Pri slove *odmlad* bolo závažné to, že sa vyskytovalo v severnej časti stredoslovenských nárečí, ktorá bola základom tzv. martinského úzu. Ostatné názvy ako *žmolki, koborec, cajch / cajk* do spisovného jazyka neprenikli.

Z dvojice *nácesto — nácestą,* ktorej členy si konkurujú, pokladáme zo štruktúrneho hľadiska za vhodnejší tvar *nácesto.* V tomto prípade nie je potrebné meniť ani rod (porov. *meno — zámeno).*

Používanie skratiek a značiek pri označovaní kódexov

IMRICH KABINA

V súvislosti s odbornou právnou literatúrou vzniká často otázka, či sa majú pre kódexy a iné súborné predpisy používať skratky, alebo značky a ako sa majú správne používať, najmä písať. Na príkladoch ukážeme, že v praxi sa používajú skratky i značky, pravda, redaktori rozličných publikácií váhajú, či majú zasahovať do rukopisov, alebo nie.

Bude azda účelné najskôr objasniť význam termínov *skratka* a *značka,* pretože daktorí používatelia spisovného jazyka si ani neuvedomujú rozdiely medzi týmito termínmi a jednoducho ich zamieňajú. Takúto zámenu veľmi názorne dokladá tento text starších legislatívnych pravidiel: „§ 21 Značky pro úřední sbírky právních předpisů" (nadpis). — „Pro úřední sbírky právních předpisů budiž užíváno těchto zkratek" (úvodná veta).[1] Termín *skratka* používa nenáležite aj Úradný vestník (v čiastke 81/1959; pozri aj Úřední list) pri označovaní rezortov, povereníctiev a národných výborov.

Formálny rozdiel medzi skratkami a značkami je v tom, že značka sa píše bez bodiek a spravidla s veľkými písmenami, napr. *SNR, ČNR, ÚRO, ČSSR, ONV, MNV,* ale *MsNV* (malé *s* je tu na odlíšenie od značky *MNV)* atď. Naproti tomu za skratkou musí byť vždy bodka a zväčša sa píše s malými písmenami; ak však skracujeme vlastné meno, musí sa skracovať s veľkým začiatočným písmenom (napr. *tzv., ods., ap., a pod.,* a l e *J. = Jozef, Ján, Jana).* V akademických tituloch máme veľké i malé písmená, napr. *JUDr., PhDr.* (ale v istom rozsahu aj *dr.),* podobne vo vedeckých hodnostiach *CSc., DrSc.* (porov. zák. č. 53/1964 Zb. o udeľovaní vedeckých hodností a o Štátnej komisii pre vedecké hodnosti).

V praxi je pri používaní skratiek a značiek kódexov promiskuita v tom, že legislatíva nielen v slovenských, ale aj v českých textoch právnych predpisov používala a používa iba skratky, kým v právnickej literatúre sa spravidla používajú značky *(Právny obzor SAV* má zásadne značky, ale napr. časopis *Socialistické súdnictvo* spravidla značky, zriedkavejšie skratky; *Právnický terminologický slovník* je nedôsledný, pretože na viacerých miestach pri skracovaní tých istých kódexov má niekoľkokrát skratky aj značky).

Príklady z predpisov a publikácií na skratky a značky; ide najmä o skracovanie kódexov *Trestný zákon, Trestný poriadok, Občiansky zákonník, Občiansky súdny poriadok, Zákonník práce, Hospodársky zákonník* ap.:

a) V predpisoch sú iba skratky, ale nejednotné: *tr. zák.* (aj po česky) — § 2 a nasl. nar. č. 54/1955 Zb. o tom, čo sa pokladá za omamné prostriedky, jedy, nákazlivé choroby a za škodcov úžitkových rastlín podľa trestného zákona;
Obč. zák. (po česky *obč. zák.)* — § 8 ods. 3 zák. č. 22/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach;
obč. zák. — str. 20 slovenských Legislatívnych pravidiel z roku 1958;
o. s. p. (po český *o. s. ř.)* — sadzobník pod položkou 1 písm. b) nar. č. 22/1959 Zb. o súdnych poplatkoch.

b) V právnickej literatúre sú skratky i značky a ďalšie nedôslednosti v úspornom označovaní:

---

1 Pozri *Legislativní pravidla,* Praha 1949, § 21.

1. *Právny obzor*

obč. zák., OZ — str. 204—206, 220, 221, 223, 229 v č. 4/1959 a str. 52, 53 v č. 1/1959; ale *Právny obzor SAV* má — v slovenských článkoch — zásadne jednotné značky (nijaké skratky), napr. *TP, OZ, OSP, HZ.* To isté platí aj o *Právnických štúdiách.*

2. *Socialistické súdnictvo:*

Tr. por., Obč. zák., ale aj *OZ, OSP,* napr. v č. 3/1970, str. 9—36.

3. *Právnický terminologický slovník,* Bratislava 1952:

Tr. z., Trz., Tr. zákon., Trp., Obč. z., Obč. zák., OSP, Osp, napr. str. 16, 76, 98, 121, 129, 134, 143.

4. *Medzinárodní právo soukromé:*

O. s. ř., str. 144.

Je to neuspokojivý stav, ktorý priamo nabáda zaviesť jednotné skracovanie právnych predpisov. Domnievame sa, že na úsporné označovanie kódexov, resp. súborných predpisov, ako je napr. *Branný zákon, Letecký zákon, Školský zákon, Banský zákon* ap., ba aj na skracovanie názvov iných dokumentov potrebných v legislatívnej tvorbe predpisov (napr. *Zb., Ú. v., Ú. l., Ústr. v. SSR, Zb. inštr.* a *ozn., ods., čl.* ap.) majú sa používať výlučne skratky, nie značky, a to z týchto dôvodov:

1. Značky sa vo verejnosti už dávno používajú na úsporné označenie názvov organizácií, napr. národných výborov, úradov, podnikov, právnických osôb (porov. *NV, MNV, ŠÚŠ, SCÚ, ČSPD, ČSD, ČSAV, SAV, ČSSR, ZSSR, USA).* Niet prípadu, že by sa na označenie organizácie používala skratka; používanie značiek je v tomto okruhu ustálené a jednotné;

2. Slovenská, ako aj česká legislatíva pri tvorbe predpisov používala a používa na označenie predpisov len skratky, nie značky (legislatívne pravidlá z r. 1967 majú podrobný zoznam skratiek);

3. V právnickej literatúre sa síce popri značkách používajú aj skratky, ale tu by neboli ťažkosti s osvojením praxe, ktorú má legislatíva.

Ale aj potom, keby sa právoplatne rozhodlo, že sa na úsporné označovanie predpisov majú používať iba skratky, treba ešte ustáliť, ktoré skratky v predpisoch používať, ako ich tvoriť a písať, aby sa zachovala jednotnosť a aby sa skratky nezamieňali. Veď už z uvedených príkladov zisťujeme, že keby sa rozhodlo napr. pre *Trestný zákon* nepoužívať značku *TZ,* ale skratku, vzniká otázka, ktorú alternatívu prijať: *tr. zák., Tr. z., Trz., Tr. zákon.* Najvhodnejšia sa nám zdá podoba *Tr. zák.* (samozrejme s veľkým *T,* lebo ide o názov dôležitého dokumentu). Podobne by sme boli aj za skratku *Tr. por., Obč. súd. por.* — ako *Obč. zák.* (tá je už totiž ustálená), resp. *Hosp. zák., Zák. práce.* V zložitejších prípadoch bude potrebné poradiť sa s jazykovedcami.

DISKUSIE

O slovenskej príbuzenskej terminológii

MILAN MAJTÁN

Slovenská príbuzenská terminológia má vyslovene ľudový charakter. Ako z jej vecnej a pojmovej podstaty vyplýva, obsahuje v absolútnej väčšine starobylé slovanské slová, vari iba slová *švagor, švagriná* sú prevzaté z nemčiny. Príbuzenskú terminológiu používanú v spisovnej slovenčine zachytáva a vykladá Slovník slovenského jazyka. Na priloženej tabuľke sa graficky zobrazuje podľa jednotlivých generácií systém pokrvného a nepokrvného príbuzenstva i tzv. duchovné príbuzenstvo (krstní rodičia, kmotrovci, krstné deti).

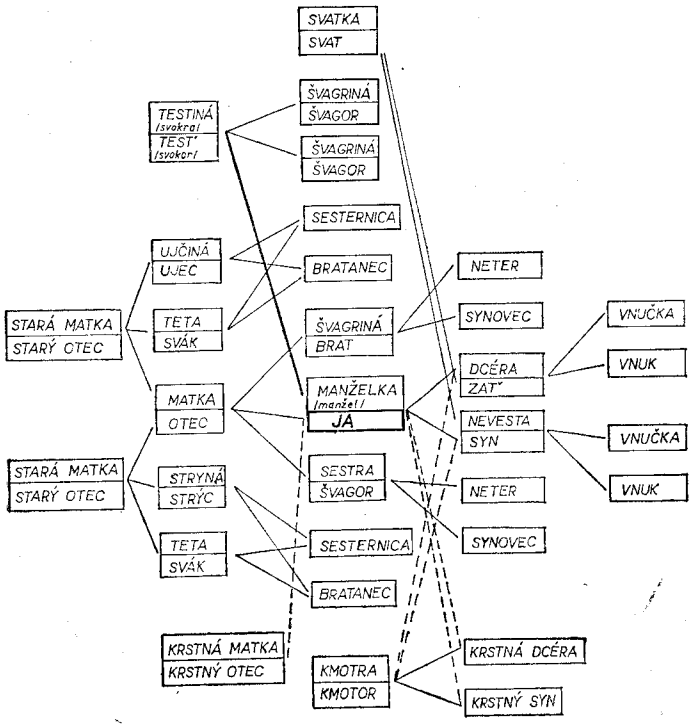

Centrálnou osobou grafu je „ja". Od tohto stredu možno na ňom sledovať jednotlivé príbuzenské vzťahy.

V generácii vrstovníkov čiže rovesníkov pokrvné príbuzenstvo tvoria *brat — sestra* (súrodenci), *bratanec — sesternica* (strýcove, ujcove alebo tetine deti). Nepokrvné príbuzenstvo tvoria *manželka* alebo *manžel, švagor — švagriná* (bratova manželka, sestrin manžel, manželovi alebo manželkini súrodenci a ich rodinní partneri) a *svat — svatka* (zaťovi a nevestini rodičia.) V duchovnom príbuzenstve sú *kmotor— kmotra* (krstní rodičia detí centrálnej osoby a rodičia detí, ktorým je centrálna osoba krstným otcom, resp. krstnou matkou).

V predchádzajúcej generácii pokrvné príbuzenstvo tvoria *otec — matka* (rodičia), *strýc* (otcov brat), *ujec* (matkin brat), *teta* (otcova alebo matkina sestra), nepokrvné príbuzenstvo tvoria *stryná* (strýcova manželka), *ujčiná* (ujcova manželka), *svák* (manžel otcovej alebo maminej sestry, tetin manžel), *svokor — svokra* (manželovi rodičia), alebo *tesť — testiná* (manželkini rodičia). V duchovnom príbuzenstve sú krstní rodičia *krstný otec — krstná matka.*

Ešte staršiu generáciu pokrvných príbuzných predstavujú otcovi a matkini rodičia *starý otec — stará matka.*

V nasledujúcej generácii pokrvné príbuzenstvo tvoria deti *syn — dcéra, synovec — neter* (deti súrodencov), do bližšieho nepokrvného príbuzenstva patria *zať* (dcérin manžel) a *nevesta* (synova manželka). V tzv. duchovnom príbuzenstve sú *krstný syn, krstný — krstná dcéra, krstná* (deti, ktorým je centrálna osoba krstným otcom, resp. krstnou matkou).

Najmladšiu generáciu predstavujú deti centrálnej osoby, vnúčence *vnuk — vnučka.*

Túto schému treba doplniť ešte pojmami *nevlastný otec, otčim* (matkin druhý, predchádzajúci alebo nasledujúci manžel) *nevlastná matka, macocha* (otcova druhá manželka), *nevlastný brat — nevlastná sestra* (súrodenci z otcovho alebo matkinho druhého manželstva), *nevlastný syn, pastorok — nevlastná dcéra, pastorkyňa* (manželove alebo manželkine deti z predchádzajúceho manželstva).

V Slovníku slovenského jazyka sa uvádzajú ešte daktoré zastarané termíny, ako *dever* (manželov brat, švagor), *zolvica* (manželova sestra, švagriná), *bratanec* (bratov syn, synovec), *sesternica* (sestrina dcéra, neter), *bratanica* (bratova dcéra, neter), *sestrenec* (sestrin syn, synovec), *strýčny brat* (strýcov syn, bratanec), *strýčna sestra* (strýcova dcéra, sesternica). Sú tam aj viaceré termíny a varianty ľudové, nárečové, ktoré sa občas vyskytnú v krásnej literatúre, ale nemajú všeobecnejšiu platnosť.

Ľudová, nárečová príbuzenská terminológia sa v mnohých prípadoch nekryje so spisovnou. Z praxe poznáme množstvo ďalších termínov a

variantov, daktoré názvy majú v ľudovej terminológii iný význam, iný pojmový obsah ako v spisovnom jazyku a pod.

Táto problematika ešte čaká na spracovanie.

K diskusii v Kultúre slova* možno pripomenúť, že v Zborníku Matice slovenskej (II, 1924, 100—111 a 180—199) v *Príspevkoch k slovenskému dialektickému slovníku* písal V. Vážný o slovenskej ľudovej príbuzenskej terminológii veľmi podrobne. Spomína tam aj staršiu literatúru.

ROZLIČNOSTI

Dve poznámky o odbornom vyjadrovaní

Nedávno sme v Práci (27. 4. 1971) čítali oficiálne vysvetlenie o cenách leteniek do zahraničia. Bolo to vysvetlenie napísané veľmi odborným, resp.. obchodným štýlom a medziiným sa v ňom písalo, že niektoré faktory „iba čiastočne ovplyvňujú výšku priebežnej IATA tarify z/do Bratislavy".

Na prvý pohľad tu zarážajú dve veci.

Predovšetkým ide o spojenie *IATA tarify*, v ktorom sa skratka *IATA* (t. j. *International Air Transport Association* — Medzinárodné združenie leteckej dopravy) používa v postavení pred nadradeným podstatným menom. Na tomto mieste stáva v slovenčine iba zhodný prívlastok. Pravda, v osobitných prípadoch sa toto pravidlo porušuje. Jedným z takýchto prípadov sú nezhodné prídavné mená: *fajn chlapec, príma látka, khaki šaty.* Je zrejmé, že všetky spojenia tohto druhu dodávajú jazykovému prejavu hovorový ráz. Inokedy sa na mieste zhodného prívlastku používajú rozličné symboly, napr. *A12 vitamín, gama lúče* (aj *gamalúče), T železo,* v novinách aj *A bomba.* V bežnej reči aj takéto prípady hodnotíme ako odchylné od normy, ako štylisticky príznakové. Použitie celých značiek, ako je to v spojení *IATA tarify, IATA oblasť,* mu-

* A. Rak, *Názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere,* KS 4, 1970, 84—85, G. Povala, *Ešte o názvoch osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere,* KS 5, 1971, 22—23, J. Antalík, *Názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere,* KS 5, 1971, 24.

síme hodnotiť ako veľmi príznakové, stojace až na okraji spisovnosti. Spisovné by bolo spojenie *tarify IATA, oblasť IATA.*

Do očí bije aj spojenie *z/do Bratislavy,* resp. na inom mieste aj *z/do iných oblastí,* v ktorom sa s tým istým menom spájajú zároveň dve predložky. Keby šlo o dve predložky, ktoré sa spájajú s rozličnými pádmi, napr. *z* a *na stanicu, z/na stanicu,* bez váhania by sme takéto spojenie vyhlásili za nespisovné, za odporujúce gramatickej stavbe slovenčiny. Ale keď ide o dve predložky s rovnakou väzbou, možno toto spojenie hodnotiť ako výsledok úsilia o úsporné vyjadrovanie. Úspornosť je ešte zrejmejšia v tomto citáte: „Cena jednoduchej/spiatočnej letenky Bratislava — Praha je Kčs 180/360,—, čo sa rovná 25/50 US dolárov." Tu sa zvislou čiarou medzi dvoma číselnými údajmi naznačuje, že ide o dve možnosti; namiesto zvislej čiary by mohli stáť slovíčka *resp., alebo.* Od použitia zvislej čiary medzi číselnými údajmi je už len krôčik k použitiu tejto čiary medzi slovami, teda aj medzi prídavnými menami *jednoduchý/spiatočný* a medzi predložkami *z/do.*

V takýchto prípadoch sa vlastne nenarúša gramatická stavba slovenčiny, len sa namiesto slov používajú grafické značky. V obchodnej korešpondencii má takýto spôsob nesporne svoje oprávnenie. Pravda, pre každodenný jazykový styk ho nemôžeme odporúčať. Prirodzene, ani v novinách nemá miesto.

J. Horecký

SPRÁVY A POSUDKY

O jazyku učebnice Dejiny Československa

(Peter Ratkoš — Jozef Butvin — Miroslav Kropilák, *DEJINY ČESKOSLOVENSKA,* SPN, Bratislava 1970, 420 strán.)

Nová učebnica dejepisu je určená študentom všeobecnovzdelávacích škôl, gymnázií i stredných odborných škôl. Je to prvé vydanie učebných textov, osvetľujúcich z nových aspektov historický vývin spoločnosti žijúcej na území našej vlasti. Inštruktívne výklady autorov o prvotnopospolnej spoločnosti, feudalizme, o kapitalizme a začiatkoch socialistického zriadenia vhodne dopĺňajú a ilustrujú obrazové prílohy (fotografie reálií a historických osobností, náčrty, tabuľky). Učebnica sprístupňuje mládeži historické dedičstvo nášho národa, jeho tradície a kultúru, učí ju vytvárať si pozitívny a vedomý vzťah

k národným dejinám. Prejavom vedomej príslušnosti k národnej histórii a kultúre je aj vzťah k spisovnej slovenčine. Je nesporné, že na hodinách dejepisu možno a treba dôsledne rozvíjať a upevňovať i jazykové povedomie študentov. V tejto súvislosti je dôležitá aj jazyková úroveň učebnice, ktorú žiaci používajú.

Dejiny Československa sú z hľadiska jazykovej kultúry na primeranej úrovni. Prevyšujú všetky dejepisné učebné texty pre ZDŠ (zväčša preložené z češtiny), o ktorých sa referovalo na stránkach *Kultúry slova* (roč. 1, 1967, 118 n., 175 n., 179 n.). Autori venovali pozornosť jazykovej stránke svojho prejavu a celkove pozitívne možno hodnotiť aj prácu redaktorov. Na daktoré neprimeranosti a nepriliehavosti (najmä štylistické a syntaktické), ktoré v texte ostali, upozorníme podrobnejšie.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje písanie vlastných mien, a to miestnych i osobných. V texte učebnice sa vyskytujú často; pri ich písaní sa zjavujú daktoré problémy. Pri zemepisných názvoch ide zväčša o drobné pravopisné chyby: nesprávne sa píše *Gaň* (71) miesto *Gáň, v Káplnej* (72) m. *Kaplnej, v Pize* (51) m. *v Pise.* V príd. mene *vróclavsky* (112) sa nesprávne píše *ó;* náležitá podoba je *vroclavský.* (Podoby *Vratislav* a *vratislavský,* ktoré uvádza *Slovník slovenského jazyka VI,* nepokladáme za primerané.) Miesto nárečovej podoby *Dobronivá* (71) treba písať podľa kodifikácie názov *Dobrá Niva.*

Dosť nejednotné — a to nielen v Dejinách Československa — je zapisovanie mien historických osobností. Osobné mená kráľov, kniežat a iných významných dejateľov z českej a svetovej histórie sa v zásade píšu po slovensky. Preto je *Karol IV., Žigmund Luxemburský, Juraj Poděbradský, Jozef II.* a pod. Nazdávame sa, že túto zásadu treba uplatňovať dôsledne; bulharský cár *Symeon* (29) má byť *Simeon,* sultána *Suleymana II.* (86) spoznáme aj ako *Sulejmana.*

Značne rozkolísaný stav je pri písaní osobných mien významných kultúrnych dejateľov (najmä českých) z novších čias. V tomto smere sú v učebnici nedôslednosti. Uvádzajú sa mená *Jan Neruda, Karel Purkyně, Bedřich Smetana, Mikoláš Aleš, Antonín Zápotocký* a pod., no na druhej strane sa píše *Ján Šrámek, Ján Malypetr, Ján Syrový.* Takéto pravopisné poslovenčovanie nepokladáme za správne a potrebné ani v tých prípadoch, keď sú české a slovenské podoby osobných mien veľmi blízke *(Jan, Josef, Karel, Pavel).*

Podobná nejednotná situácia je aj pri písaní priezvisk (v širšom zmysle slova), resp. predikátov daktorých osobností. Je evidentné, že pri určovaní správnej a primeranej podoby treba mať na zreteli viaceré faktory, no dôležité je najmä jednotné systémové hľadisko. Meno *Huňady* (64) sa napr. pravopisne prispôsobuje podľa výslovnosti a neprijíma sa zaužívaná podoba *Hunyadi,* no táto zásada sa dôsledne nedodržiava a píše sa *Samuel Mikovínyi* (149) m. *Mikovíni* a pod.

Nezvyčajná je podoba *Peter Axamit* (61), ktorú síce majú už aj *Dejiny Slovenska I* (Bratislava 1961), no v iných encyklopedických a historických prácach (i českých) sa uvádza podoba *Aksamit.* Tento spôsob písania pokladáme za primeranejší. Na rozdiel od zaužívanej — a nesprávnej — podoby *rurikovci* sa v učebnici píše o *rjurikovskej dynastii* (33). Tento spôsob viac zodpovedá platným zásadám prepisu z azbuky do latinky, no nie je bezchybný. Po spoluhláskach má byť v podobných prípadoch dvojhláska *-iu-;* primerané je teda písanie *riurikovská dynastia, riurikovci.*

V názvoch ľudských sídel (osád, miest a ich častí) sa píšu všetky plnovýznamové slová s veľkým začiatočným písmenom. Podľa toho treba upraviť chybné písanie typu *konšelov Starého mesta, Nového mesta* (81) podľa správnej podoby *Malá Strana* (ib). Mená prívržencov istého hnutia, resp. organizácie nie sú vlastnými menami, píšu sa s malým písmenom; písanie *Sirotkovia* (61) m. *sirotkovia* je nesprávne. (V tom istom riadku je slovo *táboriti* napísané správne.)

Z okruhu tvaroslovia a tvorenia slov chceme pripomenúť len niektoré nepresnosti. Nesprávne sa uvádza rod v prípade *Vladislavský sál* (85) m. *Vladislavská sála.* Normatívne príručky pripúšťajú mužský i stredný rod pri slove *knieža* a spojenia *sedmohradské knieža* (92) a *bol knieža Metternich* nemožno hodnotiť ako chybné; napriek tomu by však v jednej učebnici bolo vari užitočné používať jednotný — mužský — rod. Za správnejšie pokladáme aj spojenie *dal roku 1412 do zálohu* (43) ako spojenie *daných do ‚zálohy' Poľsku* (134). Zjavujú sa aj komplikované spájacie výrazy miesto jednoduchých a neutrálnych slovenských spojok, napr. *za tým cieľom* m. *preto* (98). Predložka *pre* sa nesprávne používa na vyjadrenie účelu: *celý rad opatrení pre jeho posilnenie* (125) m. *na posilnenie.*

V slove *mínometník* je náležitá prípona *-ník,* ktorá sa používa pri tvorení činiteľských mien od menných základov. Nie sú teda *povstaleckí mínometčíci* (378), ale *mínometníci.* Nenáležité je aj spojenie *siace stroje* (280) m. *sejacie stroje.* Učebnica však správne anticipuje v súčasnosti frekventovanejšiu a dobre utvorenú podobu príd. mena *dukliansky* (379) a uprednostňuje ju pred nateraz jedinou kodifikovanou podobou *dukelský.* V časti vety *k zásadnej úprave poddaných pomerov v českých krajinách* (128) je súcejšie prídavné meno *poddanský (poddanské pomery).*

Istú monotónnosť jazykového prejavu zapríčiňuje aj jednostranné zaťažovanie daktorých slov. Jeden člen synonymického radu sa vyberá na úkor ostatných a je neprimerane frekventovaný. V texte učebnice sú to napr. slová *napomáhať* (zabúda sa na *pomáhať, podporiť, podporovať), pozvoľna (pomaly* je skoro neznáme), *hlavne* (miesto *najmä), rôzny* sa nadmerne používa m. *rozličný* a *rozmanitý* a pod.

Nie vždy sa dodržiavajú správne spisovné väzby a zhoda v páde a čísle: *bolo spustošené veľa dedín* (66) m. *spustošených veľa dedín, typickými barokovými stavbami je* (105) m. *typickou barokovou stavbou je* a pod.

Nesprávne umiestovanie čiarky (raz v texte chýba, inokedy je nadbytočná) v jednoduchej vete i v súvetí upozorňuje na nedostatky v syntaxi. Tých je v učebnici najviac. Čiarka sa často nekladie tam, kde sa podľa platnej kodifikácie vyžaduje. V jednoduchej vete sa neoddeľuje čiarkou prístavok, v súvetí je najviac problémov s vedľajšou vetou vloženou do hlavnej vety (naznačuje sa len začiatok takejto vloženej vety): *Alexander Rudnay, krušovský farár (,) odsúdil* (143) ...; *Juraj Fándly (,) jeden z najväčších predstaviteľov* (164)...; ... *Štúrom založené Slovenské národné noviny (,) ktoré* (182)...; ... *depresiu z rokov vojny, do ktorých pripadla Štúrova smrť (,) sa podarilo onedlho prekonať* (230)...; *pravicové živly, vedené B. Jílkom (,) boli rozdrvené* (323); ... *význam dosiahla Učená spoločnosť (,) založená* (165)...; ... *v obidvoch, v útlaku národnom i sociálnom (,) videli prekážky* (171)...; *skupiny „hôrnych chlapcov", ako ľud nazýval zbojníkov (,) sa stali populárne*

(96)...; *vojská Rákócziho, v ktorého plukoch bojovali predovšetkým roľníci (,) dobyli* (95) a pod.

Z rozboru prípadov, v ktorých sa nenáležite kladie čiarka, vychodí, že viaceré sú dôsledkom nesprávneho chápania časti vety, resp. vetného člena. V jednoduchej vete sa čiarkou chybne oddeľuje rozvíjací vetný člen (príslovkové určenie, predmet) od nadradeného vetného člena, prísudok od podmetu a pod. Niekoľko príkladov: ...*demonštrácie, ktoré najmä na Slovensku, (!) prešli až do búrlivých útokov* (310)...; ...*pod pojmom „uhorská sloboda" rozumela, (!) obnovenie feudálnych výsad* (135)...; *využívali spory o uhorský trón, (!) pre svoje záujmy* (42)...; ...*zvýšeným dolovaním, (!) dalo sa získať väčšie množstvo kovov* (36); ... *cechy obmedzovali výrobu, (!) čo do množstva* (38)...; ...*žiadala, (!) vybrať dlhujúce dane* (326)...; ...*a podporovateľ slovenských snáh, (!) Martin Hamuljak* (167)...; ...*založená s cieľom, (!) zjednotiť české hnutie odporu* (388). Neodôvodnene sa píše čiarka pred zlučovacou spojkou *a*, napr.: ...*s celkovým hospodárskym, spoločenským, (!) a kultúrnym vývinom* (159)...*boli Jindřich Honzl, (!) a Emil František Burian* (345); ...*mali spolupracovať Uhorsko, Čechy, (!) a Poľsko* (43).

Nepriliehavé a kostrbaté sú aj vety s nesprávnym slovosledom a štylistickými chybami, napr.: *úspech aj týchto opatrení obmedzoval odpor šľachty* (128); *Revolučná vláda, vedená komunistom Antonínom Janouškom, zo svojho nového sídla Košíc, vyhlásila* (322)...; ...*začalo sa rozvíjať hnutie pre* (spr. *za*) *zblíženie so Slovákmi najmä umelcami* (258); ...*vydávať náboženské knihy v zrozumiteľnej reči väčšine obyvateľstva* (98). Vetný rytmus narúša aj časté používanie zvratného *sa* za slovesom.

Syntakticky nesúce sú napr. aj tieto súvetia: *Roku 1682 podnikli Turci veľkú výpravu proti Viedni, no zásluhou cisárskych a poľských vojsk utrpeli Turci porážku* (94); *Podobne v Tábore, keď sa revolučné skupiny chiliastov ...postavili na odpor, z Tábora ich nemilosrdne vyhnali* (56). V prvom prípade je v druhej vete zbytočný podmet *Turci*, druhú treba preštylizovať (napr. *Podobne aj z Tábora nemilosrdne vyhnali revolučné skupiny chiliastov, ktoré sa ... postavili na odpor*). Nenáležité sú aj vybočenia z väzby alebo skríženia väzieb, napr.: ...*aby sa mohli pokladať a vystupovať ako národ* (169). Ťažko možno súhlasiť s tvrdením, že Havlíček bol *prenasledovaný perzekúciami* (240).

V texte učebnice ostalo, žiaľ, aj pomerne veľké množstvo zbytočných tlačových chýb: *ľud ...bojovali* (4) miesto *bojoval, ekonomický pôsobí* (22) m. *ekonomicky, sbrskí* (40) m. *srbskí, predromanských a romanských stavieb* (70) m. *predrománskych a románskych* (inde tak), *kráľ požiadal pápež* (73) m. *pápeža, zástupcovia* (79) m. *zástupcovia, zúčastňovať na na sneme* (79) m. *sa na sneme, v polotickej* (92) m. *politickej, proti Habsburgovcov* (92) m. *Habsburgovcom, viedli v poddanstve* (154) m. *videli v poddanstve, z hlavných je príčin* (154) m. *jej príčin, Ján Kolár* (169) m. *Kollár, nepomáhal* (235) m. *napomáhal, preskupine* (259) m. *preskupenie, literatúra, ktoré* (266) m. *ktorá, veľkostky* (268) m. *veľkostatky, odporou* (275) m. *oporou, populariay* (283) m. *popularity, obochateniu aktivity* (292) m. *ochabeniu aktivity, ľudova strana* (321) m. *ľudová, vykoiávali* (330) m. *vykonávali, dôsledny boj* (338) m. *dôsledný, zoscali* (341) m. *zostali, ktorrým* (361) m. *ktorým, bezpodmiečenú* (390) m. *bezpodmienečnú* atď. Neporiadok je aj pri písaní interpunkčných znamie-

nok (chýbajú časti zátvoriek, spojovník sa používa miesto pomlčky a pod.). Všetky tieto chyby sú dôsledkom nepozornej korektúry.

Odborná úroveň preberaných učebných textov je evidentná; treba požadovať, aby jej zodpovedala aj rečová stránka. V poznámkach sme sa preto bližšie zaoberali najmä problematickými miestami učebnice. Nie sú takého charakteru, žeby sa pri ďalších vydaniach nedali odstrániť. A to chceme vari všetci, lebo je nesporné, že bezchybný text učebnice pozitívne ovplyvňuje jazykovú kultúry našich žiakov a študentov.

I. Ripka

SPYTOVALI STE SA

Ruka a paža. — Roman Chrastina, Jablonové pri Bytči: „V ranných telovýchovných chvíľkach, ktoré vysiela bratislavský rozhlas, vedúci cvičenia používajú výraz *paža,* mn. č. *paže,* ktorý nie je domáceho pôvodu — po slovensky je to *ruka.* Nerobí sa to s blahosklonným súhlasom jazykovedcov?"

V slovenskom názvosloví prostných cvičení sa ustálil názov *paže* a vymedzuje sa takto: „Paže sú horné končatiny, počnúc od ramenného kĺbu. Skladajú sa z ramena, predlaktia a ruky" (pozri J. Chovan, *Názvoslovie prostných cvičení,* Bratislava 1956, 145). Z tejto definície sa jednoznačne ukazuje, že *paža* a *ruka* sa chápu ako názvy dvoch odlišných reálií. Ako odborný telocvičný názov zaznačuje slovo *paža* aj Slovník slovenského jazyka III, str. 45.

Názov *paža,* ako sa správne konštatuje v liste nášho pisateľa, nie je domáceho pôvodu. Prevzali sme ho z češtiny, nie však ako jednotlivý prvok. Pri tvorbe slovenského telocvičného názvoslovia prevzala sa z češtiny už dávnejšie celá sústava názvov (podľa Tyršovej práce *Základové tělocviku).* Z hľadiska systémovosti názvoslovia by bolo nevýhodné prevziať napr. odborné názvy *pripažiť, predpažiť, upažiť* atď., ale pritom odmietať základný názov, s ktorým uvedené termíny súvisia systémovo i slovotvorne.

Pravdaže, slovo *paža* pripúšťame v spisovnej slovenčine iba ako odborný telocvičný názov; v iných odboroch, napr. v anatómii, prípadne v bežnom spisovnom prejave sa ním nesmie nahrádzať všeobecne rozšírené a každému zrozumiteľné slovo *ruka.*

Preberanie cudzích názvov je bežné aj v terminologických sústavách iných odborov a preberá sa aj z iných jazykov, ako je čeština. Ak jazykovedci s takýmto postupom súhlasia, neslobodno v tom vidieť „blahosklonné prižmurovanie očí", ako sa domnieva náš pisateľ. Treba si uvedomiť, že spisovný jazyk plní mnohoraké funkcie, ktoré by bez prevzatých prostriedkov spĺňal len s námahou a dakedy aj dosť ťažkopádne. Túto tézu nebudeme podrobnejšie rozvádzať, iba odkazujeme na článok J. Horeckého *O nových pomenovaniach z cudzích jazykov* (KS 4, 1970, 33—36) a na článok I. Masára *Prístup k cudzojazyčným prvkom* (KS 4, 1970, 97—99).

I. Masár

Rybinovať — rybinovanie. Žiaci VII. D triedy z II. ZDŠ v Poprade sa spytujú na výraz *rybinovanie.* Stretli sa s ním na pracovnom vyučovaní, keď sa učili o spájaní dreva.

Slovník slovenského jazyka uvádza podstatné meno *rybina* ako tesársky termín s významom „opracované konce dosák alebo trámov do tvaru lichobežníka, slúžiace na ich špeciálne spájanie". Ide teda o klinovité opracovanie konca trámu tak, že príslušné pozdĺžne plochy tohto konca majú tvar lichobežníka, ktorý užšou základňou súvisí s ostatnou časťou trámu a širšou základňou tvorí jeho vlastné zakončenie. Spojenie pomocou rybiny sa využíva aj v strojníctve a v stolárstve. Je to veľmi pevné spojenie, a preto má široké uplatnenie.

SSJ okrem podstatného mena *rybina* uvádza aj prídavné mená *rybinový (rybinové spojenie), rybinovitý* s významom „majúci tvar rybiny" *(rybinovitý zárez)* a *rybinovací* v spojení *rybinovací stroj* (stroj na vyrezávanie rybín). Stavebnícky náučný slovník II (Bratislava 1962) uvádza aj podstatné meno *rybinovačka* s významom „drevoobrábací stroj na zhotovovanie rybinovitých spojov" a spomína aj synonymum *ozubovačka.*

Nijaký slovník však neuvádza sloveso *rybinovať* a slovesné podstatné meno *rybinovanie.* Sloveso *rybinovať* je pravidelne utvorené od podstatného mena *rybina* príponou *-ovať* a má významy „vyrezávať, zhotovovať rybiny", „spájať rohy dosák pomocou rybín". Je to istý druh spájania dreva. Na potenciálnu existenciu slovesa *rybinovať* poukazuje aj tvar prídavného mena *rybinovací,* ktoré je utvorené od slovesného základu príponou *-ací* a vyjadruje, že predmet, s ktorého pomenovaním sa spája, je schopný vykonávať pomenovanú činnosť.

Slovo *rybina* súvisí so základom *ryba* a ako odborný termín sme ho prevzali z češtiny; v slovenčine totiž nemá význam „to, čo pripomína rybu, jej tvar, kostru, šupiny a pod.", kým v češtine takýto význam má. Slovo *rybina* sa aj vo význame „zápach z rýb" začínalo u nás širšie používať až v polovici tohto storočia, o čom svedčia doklady v kartotéke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Aj prídavné meno *rybí* je v slovenčine novšie (Bernolák ho vo svojom Slowári uvádza ako české), staršie je *rybací* a podľa toho aj *rybacina.*

Pri pomenovaní špeciálneho spájania dreva slovom *rybina* využila sa tvarová podobnosť s rybím chvostom. Je zaujímavé porovnať motiváciu tohto názvu v češtine a v slovenčine s motiváciou v nemčine, ruštine a maďarčine, kde sa využila podobnosť s lastovičím chvostom (nem. *Schwalbenschwanz,* rus. *sojedinenije lastočkinym chvostom,* maď. *fecskefark).*

Záverom: Sloveso *rybinovať* a aj slovesné podstatné meno *rybinovanie* sú správne utvorené, a preto sa ako termíny môžu používať.

M. Považay

Dobropis — dobropisovať. — A. Ujhelyi, podateľna Mestskej nemocnice s poliklinikou na Kramároch, Bratislava: „Pri svojom zamestnaní sa bezmála denne stretáme so zloženým výrazom *dobropisovať.* Čosi mi na tom slove zavadzia, ale neviem, čo je to. Je to správne slovo?"

V novotvare *dobropisovať* sa odráža živá tendencia pomenúvať veci a javy okolo nás úsporne, najlepšie jednoslovne; sloveso *dobropisovať* je jedným z mnohých príkladov na univerbizačné tendencie v jazyku (univerbizácia je spôsob tvorenia slov, pri ktorom sa z dvoch alebo z viacerých výrazov tvorí jed-

noslovné pomenovanie). Zo slovotvorného hľadiska nemáme proti nemu námietky, utvorené je pravidelne. Tvorenie slovies od substantív príponou *-ovať* je bežné pri prevzatých slovách, porov. *telefón — telefonovať, garáž — garážovať,* pri tzv. kalkoch, napr. *ďalekopis — ďalekopisovať,* ale aj v iných prípadoch: *dar — darovať, tanec — tancovať, hlad — hladovať* atď.

Sloveso *dobropisovať* zaraďuje sa k slovotvornému typu ktorý reprezentuje sloveso *ďalekopisovať* (písal o ňom R. Kuchar v KS 3, 1969, 256). Pisateľke sa podoba *dobropisovať* nepozdáva zrejme preto, lebo ju chápe ako zložené slovo; v skutočnosti ide o sloveso utvorené príponou *-ovať* od zloženého odvodzovacieho základu *dobropis,* ktorý ako peňažnícky termín vo význame „pripísanie k dobru, v prospech účtu; správa o zaúčtovaní v prospech" zaznačuje aj Slovník slovenského jazyka I, str. 278.

I. Masár

Dozorný, závodný, nie dozorčí, závodčí. — Slobodník Š. Rákoczi, Plzeň: „Poraďte mi slovenské slová namiesto českých vojenských termínov *dozorčí, závodčí.* Aj s inými českými výrazmi mám na vojenčine trápenie."

Najsamprv pokladáme za potrebné uviesť, že mnohé pomenovacie problémy a jazykové ťažkosti, s ktorými sa stretajú naši vojaci počas základnej vojenskej služby, im pomôže spoľahlivo vyriešiť *Česko-slovenský vojenský slovník,* ktorý vyšiel r. 1962 v Prahe. V tomto slovníku sa ako slovenský ekvivalent čes. vojenského termínu *dozorčí* ustálil slovenský názov *dozorný* a ekvivalentom čes. termínu *závodčí* je slovenská podoba *závodný.* Slovenské podoby majú teda príponu *-ný,* a to preto, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa mená zamestnania, resp. činiteľské mená netvoria príponou *-čí;* v spisovnej češtine je však prípona *-čí* bežná.

Česko-slovenský vojenský slovník si vojaci základnej vojenskej služby môžu vypožičať v príručnej knižnici svojich útvarov. Dozaista ho tam majú. Podoby *závodný, dozorný* možno nájsť aj v príslušných vojenských predpisoch a poriadkoch, ktoré sú preložené do slovenčiny (Zákl-I-1 (s a i.).

I. Masár

*

Oprava. Pri zalamovaní 7. čísla vypadlo na str. 234 heslo *jednobránkový,* na ktoré sa vzťahuje poznámka pod čiarou. Vynechané heslo dopĺňame a čitateľov prosíme, aby si chybu opravili.

jednobránkový — SSJ uvádza ako nespisovné slovo zo športového slangu. Myslíme, že nejde o primerané hodnotenie, lebo slovo *bránka* nie je slangové. O slove *jednobránkový* treba povedať iba to, že je nespisovné. Jeho spisovný ekvivalent je *jednogólový* (ten sa však neuvádza ani pri výklade slova *jednobránkový,* ani na príslušnom mieste pri litere *j*).

Poznámka. V tomto zmysle sa treba vrátiť aj k slovu *bránka* vo význame „gól". Toto slovo nie je slangové, je to nespisovné slovo.[4]

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 5, 1971, číslo 8.
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Babnič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971.

Cena Kčs 3,—.